

Halkevi Kütüphaneleri

Muzaffer Erol*

Öz

Mustafa Kemal ve arkadaşları, Kurtuluş Savaşı'nın kazanılması ve devrimlerin uygulanmaya başlamasıyla, devrimlere sahip çıkılması, halkın eğitim ve kültür düzeyinin Batı medeniyeti düzeyine yükseltilmesi için halk eğitimi-ne önem vermiş ve bu amaçla halkevlerinin açılmasına karar vermişlerdir.

Yazıda, halkevlerinin önemli etkinliklerinden olan kütüphane kurma ve toplumla bütünleşme yönünde gösterilen çabaların varlığına dikkat çekilmektedir.

Halkevlerinin Kuruluşu

Kurtuluş savaşı kazanılmış ve devrimler uygulanmaya başlanınca görülmüştür ki halk, devrimlerin özünü kavrayacak kültür düzeyinde değildir. Devrimlere karşı zaman zaman patlak veren isyanlar bunun göstergesidir. M. Kemal ve arkadaşları hem devrimlerin halk tarafından kolay bir şekilde benimsenmesini sağlamak hem de halkın eğitim ve kültür düzeyini batı medeniyetleri seviyesine çıkarmak için, bir takım formülleri uygulamaya başlamıştır. Bu nedenle yönetim, o dönemde dünyanın bir çok yerinde uygulanmakta olan ve ülkelerin yerel koşullarına göre değişik özellikler gösteren, halk eğitimi formülünü denemeye karar vermiştir. "Özellikle İsveç deneyi, bu açıdan ülkemizde ilgi çekiyordu. Bu amaçla Cumhuriyet yönetimi bazı gençleri ve görevlileri Avrupa ülkelerine göndererek buralardaki halk eğitimi çalışmalarını inceletiyordu. Selim Sırrı Tarcan İsveç'e giderken, Vildan Aşir Savaşır da Orta Avrupa ülkelerine incelemeye gidiyordu. Onların gözlemleri ve verdikleri raporlar Ankara'da inceleniyor ve geniş tartışmalara neden oluyordu"(Çeçen, 1990: 95).

Dünyanın değişik bölgelerine gönderilen araştırmacıların sunduğu raporlar ve ülkenin o günkü şartları değerlendirildikten sonra, halkevi tarzı bir örgütlenmeye gereksinim duyulduğu ortaya çıkmış, çalışmalar tamamlanmış ve 19 Şubat 1932 tarihinde 14 ilde halkevi açılmıştır. Bundan sonra-

* Muzaffer Erol, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü 3. Sınıf Öğrencisidir.

ki yıllarda gereksinim duyulan ve altyapısı oluşturulan bölgelerde halkevlerinin açılması devam etmiştir.

Halkevlerinin Amaçları

Halkevleri Öğreneği'nin giriş bölümünde, partinin program temelleri Cumhuriyetçilik, Ulusçuluk, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik ve Devrimcilik olarak açıklanmıştır. Öğreneğin devamında Halkevlerinin amacı şu şekilde açıklanmıştır:

"Programımız bu ana ve temel prensiplerin egemenliği ve sonsuz olması için bu sıfatlarda kuvvetli vatandaşlar yetiştirilmesini ulusal ırının Türk Tarihinin esediği derecelere çıkmasını, arın yükseltilmesini, ulusal kültürün ve ilmiğ hareket ve kınavların kuvvetlendirilmesini önemli araçları olarak saptar ve işaret eder. Bu esas ve araçların hepsi birden medeniyet yolunda Türklüğün kaybettiği uzun yılları yığıt, atılğan ve yorulmaz atılışlarla kazanacak nesiller yetiştirmeyi medeniyet alanında Türkün tabiğ meziyet ve kapasiteler ile uygun şeref yerini tekrar almasını hedefler.

Halkevlerinin amacı, bu uğurda çalışacak ülkülü vatandaşlar için toplayıcı birleştirici yurtlar olmaktır" (Öğrenek, 1938:4).

Halkevlerinin Kuruluş Esasları ve Şubeleri

Halkevlerinin kuruluş şartları, çalışma esasları, üyelik şartları, yönetimlerin seçimi, gelir, bütçe ve demirbaş durumu, yönetim kurulunun görevi, tutulması gereken defterler, şubelerin görevleri v.b. sorunlar C.H.P. Halkevleri Öğreneği ve Halkevleri İdare ve Teşkilat Talimatnamesi'nde açık bir şekilde madde madde sıralanmıştır. "Halkevleri 9 şubeden oluşmuş olup, bu şubeler,

- 1- Dil, Tarih, Edebiyat
- 2- Ar
- 3- Gösterit
- 4- Spor
- 5- Sosyal Yardım
- 6- Halk Dersaneleri ve Kurslar
- 7- Kitapsaray ve Yayın
- 8- Köycülük
- 9- Müze ve Sergi

şeklinde oluşturulmuştur. Yine talimatnamenin değişik maddelerinde şubelerin görevleri açık bir şekilde sıralanmıştır" (Talimatname, 1940: 6).

7. Şube (Kitapsaray ve Yayın Şubesi)

Kütüphanelere, "kitapsaray" tanımlaması yapılmış ve öğreneğin 62-65. maddelerinde görevleri açıklanmıştır. Bu şubeye halkevi dergisi çıkarmak, kitap yayını yapmak, okuma günleri düzenlemek, halk kütüphanesi olmayan bölgelerin ihtiyacına cevap vermek, okul kütüphaneleriyle ilişkiye girip ihtiyacı olan öğrencilere ders kitabı sağlamak, araştırmacılara yönelik derme oluşturmak v.b. görevler verilmiştir. Halkevlerinde kütüphane şubesi açmak - diğer şubelerin açılıp açılmadığına bakılmaksızın- halkevlerinin kurulma şartlarından biri olup, bu şart kütüphaneye verilen önemi göstermektedir. (Bir yerde halkevi açılabilmesi için en az 200 kişiyi toplayabilecek bir salonla, bir kitapsaray ve bir iki çalışma odasından mürekkep ve açık hava jimnastiği yapılmaya müsait avluyu havi bir bina bulmak ve bunu en kullanışlı ve tasarruflu şekilde döşemek gerekmektedir (Talimatname, 1940: 2).

"Kitapsaray ve yayın şubesi" Kemalist ideolojinin halka yayılması ve benimsetilmesinde önemli katalizör görevi görmüş ve dermesini bu yönde yoğunlaştırmıştır.

Halkevleri, buldukları yerlerde halk kütüphanesi bulunsa dahi, kendi kütüphanelerini kurmak zorundadırlar. Bir çok yerde halkevi kütüphaneleri amacına ulaşmış, hatta buldukları yerlerin halk kütüphanesi görevini görmüşlerdir. Halkevi kütüphanelerinin çalışmalarına girmeden önce, 1944-1945 yılına ait kitaplık, kitap ve okuyucu sayısı ile ilgili bir karşılaştırma yoluna gidilirse şu tablo ile karşılaşılır (Karayalçın, Kütüphanelerimize umumi bir bakış, 1952: 9).

	Sayı	Kitap	Okuyucu	Gider
Genel Kitaplıklar	82	658.698	908.953	215.050
Halk Okuma Odaları	230	17.657	39.881	15.165
Halkevi Kütüphaneleri	395	648.408	1.373.672	141.272
Halk Odaları	366	73.681	485.984	153.541
Toplam		1.398.444	2.808.490	525.028

Kütüphane İşlemleri

1. Derme Sağlama

Halkevinde dermelerin nasıl ve ne şekilde sağlanacağı öğreneğin 63. maddesinde şu şekilde açıklanmıştır: "Bir kitapsarayı zenginleştirmek için şu yollardan gidilir:

- a) Kitap, gazete, dergi gibi basımların ve fotoğraf koleksiyonlarının, albüm ve haritaların iyeleri, yazmanlarla çıkarılanlarının veya alıp okuduktan sonra kendinde saklayanların kitapsarayaya varitleri şevklendirilir.
- b) Parti yayını, Ulus, Bakanlıkların eski ve yeni yayını, Resmi Gazete ve tultugalar gibi merkezin parasız veya kararlaştırılacak pahası ile sağlayacağı izerler alınır,
- c) Gerek doğrudan doğruya şarbaylıklardan alınmak suretile gerek yonkurullar bütçelerinden yapılacak yardımlarla uygun izerlerden satın alınır, abone yazılır. Hangi izerlerden satın alınması uygun olduğu yolunda Genyönkurulca da aydınlatılır.
- ç) Bir kitapsarayda bir izerin aynı sayısı çoğaldığı zaman fazlalarla kitapsarayda eksik izerler karşılığı sağlanmak şartile değiştirilir.
- d) Şahsiğ kitapsaraylarda bulunup okutulmasında fayda görülen kitaplar iğreti alınabilir. Veya uygun pahalarla kiralanabilir" (Öğrenek, 1938:17).

2. Yeni Gelen Eserlerin Duyurulması

Her halkevi, dermesine kattığı eserleri kendi imkanları dahilinde halka duyurmuştur. Bu konuda dergi çıkaran halkevleri, dergilerinde; dergi çıkarmayanlar ise radyo, hoparlör, sergiler ya da halkevi önüne koydukları kara tah-taya yazma yoluyla, dermelerini halka duyurma yoluna gitmişlerdir. Hal-kevlerinin bu çalışma prensipleri, çağdaş bir kütüphanenin nasıl olması ge-rektiği konusunda örnek alınacak bir davranıştır.

3. Kataloglama ve Sınıflama

Kütüphanelerin gelişmesi ve dermenin çoğalması, beraberinde dermenin bi-lim kuralları çerçevesinde düzenlenmesi sorununu doğurmuştur. Bu sorunu giderip kütüphaneleri daha işlek bir konuma koymak için kurs vermek şartıyla kütüphaneci yetiştirmeye karar verilmiştir. "... Bunları yetiştirmek maksadı ile 1945 yılında Ankara Halkevi'nde üç ay devam eden bir kütüp-hanecilik kursu açılmıştır. Muhtelif halkevinden 10 kitaplık memuru getirilerek bu kursa iştirak ettirilmiştir. Kursu bitirip yerlerine dönen bu memur-lar kendi kitaplıklarını yeni ve modern esaslara göre tasnif etmeye başla-mışlardır" (16. Yıldönümünde..., 1948: 21). Bu kursu, kütüphanecilik bilimi-nin Türkiye'deki öncüsü sayılacak olan Adnan Ötügen vermiştir.

Kütüphanecilik alanında ilk kursun 1925 yılında Fehmi Ethem Karatay tarafından verilmesini, yine ilk fiş kataloğunun da İ.Ü. kütüphanesinde ay-nı kişi tarafından hazırlanmasını ve Ankara'da daha üniversite düzeyinde bir eğitim verilmediğini göz önüne alırsak, halkevinde böyle bir kursun açıl-

miş olması ve dermenin tasnif edilmesi anlamlıdır. Bu kurs kütüphanecilik alanında yüksek düzeyde bir eğitimin gerekliliğini göstermiş ve altyapısının hazırlanmasına katkıda bulunmuştur.

4. Bibliyografya Çalışmaları

Halkevi kütüphanelerinin bilim kuralları çerçevesinde organize edilmesine büyük önem verilmiştir. Bu organizasyon çerçevesinde yapılan çalışmalardan biri de bibliyografya hazırlamaktır. Halkevlerinin dermesini ve yayınlarını topluca göstermek üzere üç çalışma yapılmıştır. Bunlardan ilki, iki cilt şeklinde çıkarılan ve birinci cildi 1939, ikinci cildi 1941 yılında Avni Candar tarafından hazırlanan, toplam 380 eseri kapsayan ve Ulus basımevinden çıkarılan "Bibliyografya. Halkevi Neşriyatı" adlı eserdir. İkinci çalışma Hasan Taner tarafından yapılmıştır. "Halkevi Bibliyografyası" adını taşıyan bu eser, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde C.H.P. Halkevleri Bürosu'nun yayınları ve genel sekreterlikçe halkevlerinde verdirilen konferansları içeren kitaplar, bir arada ve alfabetik düzende gösterilmiştir. İkinci bölümde yayınları olan halkevleri, alfabetik düzende yazılmış ve halkevinin yayınları da kendi adı altında yine alfabe sırasıyla verilmiştir. Üçüncü bölümde ise, yalnız halkevlerinin çıkardıkları dergiler tanıtılmaktadır. Üçüncü çalışma ise, C.H.P Genel Sekreterliğince çeşitli halkevlerinde aydınlara verdirilen konferansların, yine sekreterlikçe bir araya getirilmesi çalışmasıdır.

5. Çalışma Saatleri

Kütüphaneler, halkevlerinin açık olduğu saatleri göz önünde bulundurarak, mümkün olduğu sürece, halka hizmet vermekten kaçınmamışlardır. Bölgelerin özelliklerine göre çalışma saatleri değişmiştir. Genelde mesai saatinin bitiminden sonra memurların kütüphanelerden faydalanmasını sağlamak, ısınma ve ışıktan yoksun olan öğrencilere hizmet vermek için kütüphane çalışma saatleri bölgelere göre saat 19.00'dan 22.00'ye kadar çıkarılmıştır. "Halkevi kütüphaneleri mümkün olursa sabah saat dokuzdan gece 21, 22'ye kadar açık bulundurulmalıdır. Cumartesi ve pazar günleri de açık olması lazımdır. Kütüphanelerin tatil günleri haftanın başka günlerinde olmalıdır" (İğdemir, 1939: 61). İğdemir'in bu önerisine çoğu yerde uyulmuş ve kütüphanelerin tatil günleri genelde hafta içine alınmıştır.

6. Bütçe

Halkevleri, bütçesinin büyük bir kısmını, C.H.P. aracılığıyla hazineden olmak üzere, belediyeler, özel idareler ve kişilerin bağışlarıyla sağlamıştır. Sağlanan bu bütçe, şubelerin aldıkları görevlerin, maddi giderlerine göre dağıtılmıştır. Kütüphaneye, yayın sorumluluğu olduğu için, fazladan para ayrılmıştır. Şube başkanları, bütçelerini halkevleri politikaları çerçevesinde değerlendirme yetkilerine sahip kılınmıştır. İstisnai durumlar dışında, kütüphanelerin bütçesi, şube bütçeleri ile karşılaştırıldığında görülecektir ki, her zaman en büyük paya sahiptir. Halkevlerinin, kapatıldıkları dönemde, 200 milyonun üstünde menkul ve gayrimenkul mallarının olduğu sanılmaktadır (CHP Halkevleri Öğreneği, 1939; Halkevi İdare ve Teşkilat Talimatnamesi, 1940; CHP 1945 yılında Halkevleri ve Halkodaları, 1946; CHP 16. Yılı dönümünde Halkevleri ve Halkodaları, 1948).

Halkevlerinin bütçesi her zaman tartışma konusu olmuştur. Manisa milletvekili Refik Şevket İnce ve 7 arkadaşının, TBMM'ye sundukları 06.08.1951 tarihli tasarıda, halkevlerinin genel merkezi olmadığı, dolayısıyla da yasaya göre herhangi bir tüzel kişi statüsü olamayacağı ve yasal statüsü olmayan bir yapılanmaya da mevcut bir parti aracılığıyla hazineden kaynak ayrılamayacağı savunulmuştur. Bir genel merkezi olmadığı için yasal tüzel kişilik halklarına sahip olmayan halkevlerine ayrılan bütçe geri alınmış, menkul ve gayrimenkul mallarına el konularak, halkevleri maddi destekten yoksun bırakılmıştır. Maddi kaynaktan yoksun halkevleri herhangi bir çalışma yapamayınca da C.H.P. Genel Kurulunun aldığı kararla kapanmıştır (27.07.1951 Tarihli Tutanak Dergisi).

7. Kütüphane - Kullanıcı İlişkileri

Bir kültür yuvası olarak görülen halkevleri, bu görevlerini yerine getirirken öncelikle kendi koşullarından çok yöredeki halkın koşullarını göz önüne almıştır. Kütüphaneler de yörelere göre, halkı okumaya ve kütüphaneyi kullanmaya sevk etme politikası izlemiştir. Bunun için kitap okuma yarışmaları, ocakbaşı kitap okuma sohbetleri, okuma yazması olmayan kişilere toplu kitap okuma günleri, dergi makalelerini yorumlama sohbetleri tarzında çalışmalara özel önem verilmiştir. Bazı kütüphanelerde, bilimsel araştırma yapan kişilere özel odalar ayrıldığı da faaliyet raporlarında görülmektedir. Kütüphanelerde okuma odaları ve kitap rafları farklı yerlerde. Kütüphanelerin çalışma saatlerine bakıldığında, kullanıcıya ne kadar önem verildiği görülebilir. Kütüphanelerde ödünç verme politikası yoktur.

Sonuç

Birer kültür yuvası olarak görülen halkevleri, her zaman bu amacını yerine getirememiştir. Bir çok yerde halkevleri sadece uğrak yeri olmaktan öteye gidememiştir. Amaçlarından biri de, aydın ve bürokrat zümreyle kitleler arasındaki kopuk bağı gidermektir. Ancak bu amacında başarılı olamamıştır. Üye istatistiklerinin incelenmesinden de anlaşılacağı üzere, halkevi üye yapısının azami %14'ünü köylülerin oluşturduğu görülecektir. Halkevi kurulma koşullarından sayılan "kütüphane açma kuralı" her zaman uygulanmamıştır. İstatistiklere bakıldığında kütüphane sayısı, halkevi sayısından devamlı eksik olmuştur. Kimi halkevlerinde de kütüphane şubesi çok sonraları açılmıştır. Halkevi kütüphanelerinin en büyük yanlışlarından biri de, dermesini merkezi şubeler üzerinde yoğunlaştırmasıdır. Bu durumu C.H.P. Halkevleri bürosuna gelen faaliyet raporlarından ve dermesi Türkiye'nin en büyük kütüphanelerine eşit olan Ankara Halkevi Kütüphanesi'nin, yakınındaki halkevi kütüphanelerinin dermelerinin azlığından anlayabiliriz.

Eksikliklerine rağmen, toplumun kültür ihtiyacını gideren halkevi şubelerinden kütüphaneler, Kemalist ideolojinin politikası doğrultusunda büyük hizmetler sunmuşlardır. 1932 yılından 1951 yılına kadar zikzaklı bir başarı grafiği göstermelerine karşın, 19 yıl boyunca kitleler arasında bir heyecan yaratmış, yayınlarıyla da bunu yaymıştır. Kütüphanelerinde bilimsel kurallar çerçevesinde işlemler yapan, düzenlediği kurslarla bunu kanıtlayan, çıkardığı süreli yayınlarıyla bir kütüphanenin görevlerinin ne olması gerektiğini düşündüren, katalog çalışmalarıyla, bibliyografyasıyla, zengin dermesiyle; kullanıcının özel durumuna göre çalışma saatlerini ayarlayarak, halka hizmet veren bir kütüphanenin nasıl olması gerektiğini gösteren halkevi kütüphaneleri, maalesef halkevlerinin kapatılmasıyla yok olmuştur. Halkevi kütüphaneleri yüklediği insanları bilinçlendirme ve kültür düzeyini yükseltme göreviyle çağdaş bir kütüphane görevi görmüştür.

Halkevleri kapatıldığında zaman adeta bir yağma ve talan politikası izlenmiş ve bundan kütüphane şubesi de payını almıştır. 5830 Sayılı Yasa'da, yasanın Resmi Gazete de yayımlanmasından sonra 1 ay süre verileceği belirtilmesine rağmen, bu sürenin geçmesi dahi beklenilmemiş ve halkevlerinin kapatılmasıyla, kütüphanelerinin dermesi de dağıtılmıştır. Ancak birkaç yerde kütüphaneye saygı ve sevgisi olan kişilerin özel gayretiyle halkevi dermelerinin bir kısmı kurtarılabılmıştır.

Gerek halkevlerinin kapatıldıkları dönemde gerekse daha sonraları, kütüphaneye ve kütüphanecilik bilimine öncülük eden, bu alanlarda emeklerini ortaya koyarak, kütüphanecilik mesleğinin ve kütüphanecilik biliminin gelişmesine öncülük eden değerli bilim adamları, maalesef halkevi kütüphanesinin nasıl işlediği ve böyle bir işleyiş tarzının gerekli olup olmadığı, ayrıca söz konusu bu kütüphaneler kapatıldığı zaman dermesinin nasıl yok edildiği konularında gerekli hassasiyeti göstermemişlerdir.

KAYNAKÇA

Berkes, Niyazi. (1973). *Türkiye'de çağdaşlaşma*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Candar, Avni. (1939). *Bibliyografya halkevi neşriyatı*. Ankara: Ulus Basımevi.

----- . (1941). *Bibliyografya halkevi neşriyatı*. Ankara: Ulus Basımevi.

CHP. 1945 Yılında halkevlere ve halkodaları. (1946). Ankara: Ulus Basımevi.

CHP halkevi öğretisi. (1938). Ankara: Recep Ulusluoğlu Matbaası.

CHP 16. Yıldönümünde halkevlere ve halkodaları. (1948). Ankara: Ulus Basımevi.

Çeçen, Anıl. (1990). *Halkevlere*. Ankara: Gündoğan Yayınevi.

Halkevlere idare ve teşkilat tâlimatnamesi. (1940). Ankara: Zerbamat.

İğdemir, Uluğ. (1941). *Halkevi kütüphaneleri için rehber*. Ankara: Tisa Matbaası.

Karayalçın, Yaşar. (1952). *Kütüphanelerimize umumi bir bakış*. Ankara: Güney Matbaacılık.

"R. Şevket İnce ve 7 arkadaşının TBMM'ye sundukları kanun teklifi", (27.07.1951). *Tutanak Dergisi*.

"Resmi daire ve müesseselerin siyasi partilere bedelsiz ...", (1951). *Resmi Gazete*.

Taner, Hasan. (1944). *Halkevi bibliyografyası*. Ankara: R. Ulusluoğlu Matbaası.

Topuz, Hıfzı. (1975). *Konuklar geçiyor*. İstanbul: İstanbul Matbaası.